

Шановні читачі!

Тематика колективної пам'яті знаходиться в мейнстрімі соціально-філософських, історичних, соціологічних, психологічних досліджень останніх років. У публічному просторі відбувається переосмислення подій далекого і нещодавнього минулого, які з тих чи інших причин свідомо викреслювалися владою з переліку дозволених для обговорення проблем. До суспільно-політичного дискурсу повертаються раніше заборонені сюжети, частіше за все драматичні й трагічні, від оцінки яких напрямку тієї чи іншої політичної сили. В міжнародному контексті інтерпретація таких історичних подій може викликати напруження, дипломатичні скандали і навіть «комеморативні війни». Тому ці сюжети і характеризуються як «складні питання історичної пам'яті».

Обрання останніх редакцією «Сходу» в якості наскрізної теми чергового випуску журналу обумовлено не лише підвищеною популярністю й актуальністю комеморативного дискурсу, а й глибиною тих теоретико-методологічних проблем, що стоять за ним. Чому сталося так, що колективна свідомість охоче переоцінює одні події минулого і вперто не бажає переоцінювати інші? Від чого залежить готовність соціуму сприйняти історичну правду? І що таке історична правда? Чи, взагалі, існує вона? Якщо «історична пам'ять» є історичною, то чи не означає це у кожній епохи власне уявлення про минуле? Наскільки щільний зв'язок між соціально-політичними трансформаціями та актуальними комеморативними практиками? Чи несуть моральну відповідальність нащадки тих, хто здійснював злочини в минулому?

Ці та багато подібних питань були предметом філософсько-історичних рефлексій творчого колективу Історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка в межах виконання науково-дослідної роботи «Складні питання історичної пам'яті країн Центрально-Східної Європи ХХ-ХХІ ст. у парадигмі діалогічності української культури» (номер держреєстрації 00116U003294). Втім, невичерпаність означеної тематики обумовила потребу в продовженні теоретичних обговорень, чому і присвячено даний випуск.

Випуск відкривається статтею **Романа Додонова** «Трансформація комеморативних практик в українському історичному дискурсі», в якій усвідомлюються динамічні зміни українського суспільства в контексті змісту історичної пам'яті та відповідних форм комеморативних практик. Застосовуючи метод експертних оцінок, він виявляє, що чинні на даний час комеморативні практики ґрунтуються на симбіозі монологічної і діалогічної моделей пам'яті. Пануючий на сьогодні державний монопогляд на історію зумовлений залишками тоталітарного світогляду радянського зразка. Ідея ж про те, що національна пам'ять складається з багатьох партикулярних комеморацій, поки що важко сприймається українським суспільством, оскільки форми комеморації багато в чому залишаються старими, а комеморація фокусується навколо

вшанування героїв і жертв. При цьому відбувається радикальна переоцінка: герої радянської доби перетворилися на злочинців, а злочинці – на героїв. Все це вказує на «гібридний характер» комеморативних практик з акцентом на мартирологічно-віктимній складовій і травмованості соціальної психіки українців.

Тему комеморативних практик продовжує **Кирил Дзігора**, який звертає увагу на таку нову форму колективної пам'яті, як соціальні мережі в Інтернеті. Він проводить своє дослідження в трьох найпопулярніших мережах в Україні – Facebook, Instagram, YouTube – на підставі пошукових запитів ключових концептів. Аналіз отриманих у ході дослідження даних дозволив автору виявити, що, по-перше, частина груп інтернет-спільноти утворила нову категорію – освітні групи; по-друге, ця та інші групи доволі часто мають на меті руйнування міфів та пропагування «правильної» історії. Дані тенденції, на думку автора статті, демонструють, що спільноти у соціальних мережах є опосередкованим станом історичної пам'яті на соціальному рівні, яка своєю чергою є підтвердженням тези Джеймисона про «новий історизм», що полягає у «монтаванні історичних атракціонів» та у спротиві теорії.

Над проблемами формування узгодженої двосторонньої політики пам'яті між Польщею та Україною розмірковує польський історик **Матеуш Каміонка**. Визначаючи причини суперечливості й проблематичності дискурсу і шляхи подолання цих проблем, він пропонує метод дослідження біографій постатей, важливих як для України, так і для Польщі, наявність яких дозволяє говорити про спільне минуле та прагнення до демократичних цінностей. У статті представлено біографію та особливості розгляду минулого одного з забутих героїв, який може постати символом для встановлення двосторонніх відносин та спільної політики пам'яті. На думку автора, Андрій Потебня має бути одним із головних акторів побудови спільної польсько-української пам'яті. У тексті йдеться не лише про те, як сьогодні в польському Інтернеті представлена пам'ять про діяльність цього офіцера, а й про те, як цього забутого героя двох націй демонструють місцеві громади Польщі. Розкрито причини помилкового зображення Андрія Потебні як «росіянина» за походженням, що довгий час заважало залученню його до формування спільної історичної пам'яті України та Польщі. Створення нових польсько-українських проєктів, фестивалів, заходів тощо з залученням інформації щодо діяльності Потебні, а також використання його образу як символу спільних військових ініціатив є важливим у формуванні двосторонньої політики пам'яті, адже Потебня постає не лише героєм, що підтримував свободу націй, а й носієм європейських цінностей.

Найголовнішим чинником, який сприяв руйнації українського етносу в радянський період, українські філософеси **Любов Юрченко** та **Ірина Старовойтова** вважають безпрецедентну ескалацію насильства і терору, яка застосовувалася радянською владою. Вони представляють феномен насильства в радянський період в етологічно-антропологічному філософському дискурсі про насильство. Обраний

дослідницький підхід дозволяє їм осмислити феномен насильства як акт культури та фактор радикальної соціокультурної зміни контекстуальних умов існування людини. Окрім того, сучасні соціальні трансформації супроводжуються стрімким розвитком культурно-комунікативних технологій, соціально-політичними катаклізмами, екзистенційною значущістю урбаністики. Тенденції деструкції, хаотизації, зростання невизначеності, зміна мислення та ціннісно-смислових орієнтирів буття спричиняють дезорієнтацію свідомості, яка втрачає певні світоглядні позиції. З одного боку, спостерігається розвиток передових технологій, спрямованих на раціоналізацію процесів життєтворчості, а з іншого, ці технології породжують явища, які нівелюють значення цінностей даного процесу, від маніпуляції свідомістю до постмодерністської дискредитації уявлення про життя. Все це в першій половині ХХ століття на теренах «нерозвиненого комунізму» призводить до масових репресій і фактично створює загрозу знищення елітарної частини суспільства.

Визначенню ролі філософських традиціоналістських концепцій у соціокультурних практиках та формуванні історичної пам'яті присвячує свою розвідку дослідник українського традиціоналізму **Григорій Ковальський**. Приписуючи традиції метафізичний, а не просто соціокультурний статус, він орієнтується на екзистенціальну цілісність людського буття в системі традиції, взаємозв'язок всіх його проявів, зв'язок між виявленим і невиявленим рівнями реальності. Відтак історична пам'ять акумулює сукупність образів та масових уявлень, відтворює культурно-історичний досвід спільноти. Природа суспільства є такою, що попередні соціально-історичні етапи причинно пов'язані з сьогоденням. Нинішній історичний період формує основу майбутнього. Зв'язок сьогодення з минулим складає основу традиції. Пізнання символів традиції здійснюється за допомогою особливого «символічного методу» аналогій. Надлюдське у традиції розкривається у безпосередньому досвіді сакрального, за яким починається сфера трансцендентного. Таким чином, історична пам'ять виступає інструментом передачі

соціального досвіду, наукових і позанаукових знань про спільне минуле, фундаментальною системою самоідентифікації соціуму. Одночасно історична пам'ять є виміром індивідуальної та колективної пам'яті про історичне минуле, репрезентуючи його у символічній площині.

У контексті становлення громадянської свідомості студентської молоді, зокрема фахівців-істориків, аналізують проблеми формування історичної пам'яті **Володимир та Наталя Романцови**. Застосовуючи методи міждисциплінарного підходу, антропологічної історії, історії ментальності, вони розглядають питання здійснення історичної політики сучасної Української держави у період російсько-української війни щодо подолання у свідомості здобувачів вищої освіти залишків комуністичного тоталітарного впливу.

Інна Петрова та Ольга Хримова в своїй статті «Монументальне мистецтво як засіб конструювання історичної пам'яті в радянській Україні» намагаються продемонструвати, як відбувалося конструювання історичної пам'яті в УРСР, зокрема, засобами монументального мистецтва. Завдяки встановленню тоталітарного контролю над митцями з боку державних інституцій, в радянській Україні монументальне мистецтво перетворилося на важливий елемент державної пропаганди, що мала на меті створення такого концепту колективної пам'яті, який був би вписаний в загальну конструкцію комуністичної ідеології та виправдовував існуючий суспільно-політичний лад. Підкреслено актуальність цієї проблеми в контексті гібридної війни Росії проти України, в якій наявність в суспільстві радянської моделі історичної пам'яті тривалий час є предметом маніпуляції та слугує цілям виправдання агресії проти нашої держави.

Сподіваємось, що запропоновані в журналі статті сприятимуть поглибленню розуміння цілісного феномену історичної пам'яті та вирішенню практичних проблем, пов'язаних з гармонізацією вітчизняного суспільно-політичного дискурсу.

Редактори випуску